

Черкаський національний університет ім. Б.Хмельницького  
Черкаська обласна організація Всеукраїнського  
громадського об'єднання "Інтелектуальний форум України"  
Осередок Наукового товариства ім. Шевченка у Черкасах  
Черкаський осередок Українського історичного товариства

**ПРАВОСЛАВ'Я**  
◆  
**НАУКА**  
◆  
**СУСПІЛЬСТВО:**  
**ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОДІЇ**

◆  
*Матеріали Другої Всеукраїнської  
науково-практичної конференції*

Черкаси — 2004

ББК 86.372

УДК 281.9

Православ'я — наука — суспільство: проблеми взаємодії:  
Матеріали Другої Всеукраїнської науково-практичної конференції  
/ За ред. В.В. Масненка. — Черкаси: ЧНУ, 2004. — 168 с.

Науковий збірник містить матеріали доповідей, виголошених на Другій Всеукраїнській науково-практичній конференції "Православ'я — наука — суспільство: проблеми взаємодії". Тематика виступів охоплює різні аспекти історичного буття православ'я на українських землях, методології дослідження історії Православної церкви, ролі Церкви у сучасному українському суспільстві, а також актуальні проблеми української ментальності, освіти, науки, культури, пов'язані з православною традицією.

Для широкого кола фахівців гуманітарного профілю, викладачів, аспірантів, студентів.

Рекомендовано до друку Президією осередку НТШ у Черкасах 30.04.2004 р.

#### Редагування матеріалів:

*В.В. Масненко*  
*В.В. Ластовський*  
*Ю.П. Присяжнюк*  
*С.В. Корновенко*  
*Н.І. Бойко*  
*С.Ю. Кулінська*  
*О.О. Драч*  
*А.І. Темченко*  
*К.В. Івангородський*

Видання здійснено за сприяння Наукового товариства істориків-аграрників

ISBN 966-7986-80-2

незалежну ні од римського, ні од московського папи“ [3].

С. Шелухін зазначає, що “єдиний спосіб знищити всі ті ворожі нації сили і виступи – це унезалежити релігійні інтереси так, щоб вони були свобідними от чийого не було б втручання і впливу з боку” [2, 249]. Лише Українська православна автокефальна церква, наголошує він, зумовить соборність української нації, це церква народна і національна, яка служить інтересам свого народу, а не стає зняряддям проти нього. Вчений закликав до внутрішнього єднання нації, де церква повинна відігравати важливу консолідуючу роль підтримуючи національні інтереси держави.

1. Мала енциклопедія етнодержавознавства. — Київ: Генеза, 2000. — 942 с.
2. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. — Ф. 3695. — Оп. 1. — Спр. 62. — *ф.к. 249*
3. Шелухин С. Московська церковність і українська церква // Нова Рада.- 1918. — 10 листопада.
4. Шелухин С. Виступ в студентському домі в Празі // Студентський вісник.- Прага, 1926.- Річник VI.- Ч.1. — с.36.
5. Шелухин С. В справах церковних // Нова Рада.- 1918. — 15 червня.
6. Шелухин С. Во істину воскресє! // Нова Рада.- 1917. — 11 квітня.

Г.В.Лаврик (Полтава)

## КРИМІНАЛЬНИЙ КОДЕКС УСРР 1927 р. ПРО ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗЛОЧИНИ У ЦЕРКОВНО-РЕЛІГІЙНІЙ СФЕРІ

Закріплення у розділі V Особливої частини Кримінального кодексу України, прийнятого 1 квітня 2001 р., принципів положень, спрямованих на забезпечення правового регулювання державно-церковних відносин [1, 51-52], спонукає вітчизняних вчених-юристів, вчених-істориків до подальшого дослідження не лише зарубіжного, але й власного історичного досвіду кримінально-правового захисту держави від релігійного впливу, зокрема на етапі підготовки та прийняття Кримінального кодексу УСРР 1927 р.

Вибір українського Кримінального кодексу 1927 р. як об'єкта запропонованого історико-юридичного екскурсу зумовлений тим, що саме цей законодавчий акт містив більш розгалужену порівняно з Кримінальним кодексом УСРР 1922 р. систему норм відповідальності за злочини у церковно-релігійній сфері життєдіяльності українського суспільства.

Після внесення уточнень та доповнень (відповідно до загальносоюзних “Основних начал кримінального законодавства Союзу РСР і союзних республік”) Кримінальний кодекс УСРР у редакції 1927 р., був введений в дію з 1 липня цього року [2, 425-426]. Приписи, які встановлювали караність “порушень правил про відокремлення церкви від держави”, містилися у розділі IV. Він об'єднував не 12 статей, як в розділі III попереднього кодексу, а лише 6 [3, 455]. Справа в тому, що передбачену українським законодавством кримінальну відповідальність за злочини, означені як порушення правил про відокремлення церкви від держави, можна було поділити щонайменше на два різновиди. Це відповідальність за вчинення дій, безпосередньо пов'язаних з порушенням декрету “Про відокремлення церкви від держави і школи від церкви” та відповідальність, що встановлювалася у зв'язку з покаранням за інші кримінальні злочини. Згідно з Кримінальним кодексом УСРР 1927 р. відповідальність за вчинення дій, безпосередньо пов'язаних з порушенням декрету “Про відокремлення церкви від держави і школи від церкви” наставала за скоєння протиправних дій: учинення обманних дій з метою викликати заботони в масах населення; викладання малолітнім чи неповнолітнім релігійних віровчень; примусове стягнення зборів на користь церковних і релігійних організацій або груп; присвоєння релігійними або церковними організаціями адміністративних, судових чи інших публічно-правових функцій і права юридичної особи; відправлення в державних і громадських установах

релігійних обрядів, а також розміщення в них будь-яких зображень релігійного характеру; перешкоджання відправленню релігійних обрядів, що не порушують суспільного ладу і не супроводжуються замахом на права громадян [3, 455].

Підставами для кримінальної відповідальності за вчинення обманних дій з метою викликати забобони у масах населення, передбаченої ст. 110 Кримінального кодексу УСРР, як і раніше, були: "1) заподіяння облудних чинностей представниками духовенства, куркулями або іншими визискувачами народної темноти, а саме "оновлення" богів (ікон), відкриття "цілющих" джерел, криниць; 2) зворушення облудними чинностями суєвірства в масах людності; 3) як прикінцева мета добування в цей спосіб будь-якої користі" [4, 27].

Оцінюючи скоєне "визискувачами релігійної темноти і суєвірств", органи радянської влади діяли "швидко та енергійно". Культурні предмети, які "оновилися", вони негайно арештовували, вилучали як речові докази у кримінальній справі, порушеній за ст. 110 Кримінального кодексу УСРР.

Для того, щоб отримати потрібну доказову інформацію про скоєне (як правило, представниками духовенства, які правили службу перед "оновленими культурними предметами", відбували молебні) діяння, проводилася експертиза за участю спеціалістів, як то художників, малярів, хіміків, працівників органів радянської влади, а також священників. Попередньо до їх відома доводилися результати багатьох колишніх експертиз із подібних кримінальних справ. У ході цих експертиз, мовляв, було встановлено такі "простіші засоби "оновлення культурних предметів", як витирання їх ганчіркою, вимивання милом, покриття фосфором. Саме такого висновку очікували від хіміків. Для художників і малярів відразу мало стати очевидним, що ікони фарбували лаком.

Важливо було у всіх випадках "оновлення" ікон, бань на церквах від експертів-спеціалістів отримати інформацію, яка допомогла б кваліфікувати те чи інше учинення обманних дій з метою викликати забобони у масах населення як злочин. У випадку відкриття "цілющої" криниці останню вимагали просто закрити [4, 28].

Прикметно, що в Україні, як і в сусідній Росії, "охорона принципу повного відокремлення церкви від держави, зокрема повної свободи совісті", у тому вигляді, в якому вона була реалізована тут наприкінці доби "непу", на чергу дня поставила проблему юридичної відповідальності за примусове стягнення зборів на користь церковних і релігійних організацій або груп та за присвоєння релігійними або церковними організаціями адміністративних, судових чи інших публічно-правових функцій і права юридичної особи. Екстремальність ситуації, зв'язаної із загрозою "накопичення релігійними організаціями чи групами капіталів як джерела нетрудового прибутку, відбудовуванням економічної міцї церкви та монастирів, білого і чорного духовенства", змущувала законодавця докладати зусиль, аби залишити відповідні статті Кримінального кодексу 1922 р., започатковані положеннями ст. 11 декрету РСФРР про відокремлення церкви від держави та ст. 12 аналогічного декрету УСРР, якими не допускалися примусові стягнення зборів і оподаткування на користь церковних та релігійних громад, так само, як і заходи примусу та покарання з боку цих громад над їхніми співчленами у Кримінальному кодексі 1927 р.

Відтак в умовах створення нового цивільно-правового законодавства, спрямованого на унормування основних напрямків розвитку приватного і державно-капіталістичного секторів в економіці, кримінальному покаранню у вигляді примусової праці на строк до шести місяців або штрафу до трьохсот карбованців згідно ст. 112 Кримінального кодексу УСРР піддавалися уповноважені загальних зборів релігійної громади, якщо вони при стягненні ("справлянні") оплат (передачі грошей, цінних паперів, документів про право на майно тощо) на її користь удавалися до примусу, нехай навіть не фізичного, а психологічного, приміром, до погрози анафемою або відлученням від церкви. Це при тому, що жодна церковна або релігійна організація та група тоді не мала права звертатися до органів суду з позовом про стягнення з її члена певної суми в грошах, чи натуральних продуктах, як, власне, і до органів влади, адміністрації з проханням примусити того чи іншого її віруючого оплатити збір на потреби церкви [5, 144-145; 6, 287-288]. Кошти на потреби культу віруючі повинні сплачувати виключно добровільно, без будь-якого примусу.

Такі ж санкції, але вже згідно ст.113 Кримінального кодексу УСРР 1927 р., застосовувалися до конкретних осіб із складу церковних і релігійних організацій або груп, які заподіяли самі або допустили (маючи владу запобігти правопорушенню) присвоєння останніми адміністративних, судових чи інших публічно-правових функцій і прав юридичної особи. “Під чинність 113 арт. Крим. Код. УСРР підпадають і особи, що відкидають радянські закони про розвід (Кодекс Законів про родину, опіку, подружжя та акти громадянського стану) <...> та вимагають зробити сврейський обряд “тет” [4, 93], – заявляли теоретики радянського права, умотивовуючи залишення вказаної статті у Кримінальному кодексі УСРР 1927 р.

Власне, із усіх публічно-правових функцій, які у радянських республіках передавалися органам радянської влади, і на які в жодному разі не мали права церква та різні релігійні організації, усунення їх від здійснення розлучень виявилось чи не найбільш копійкою справою. “Бажання чорносотенних церковників врятувати дореволюційні закони, хоча б і в церкві, примусило радянську владу не припустити, щоб радянське законодавство про розвід було порушено духівництвом, щоб на нього парафіяни не звертали належної уваги”, – зізнавалися українські правники. І наприкінці 1920-х років вони були стурбовані зокрема тим, що “прибічники тихонівського напрямку мають і досі велике значення в релігійному житті та досить уперті в своїх помилках”, а українські автокефалісти, “відкидаючи закон Радянської влади про цивільний розвід”, “трошки змінюючи політику тихонівців”, почали “розлучати не в старих консисторіях, а в парафіяльних радах, з обмірковуванням приводів для розлуки, цєбто привласнюючи парафіяльній раді право розлучити або відмовити в розлуці” [4, 93].

Водночас в українському Кримінальному кодексі 1927 р. йшлося про відповідальність, що встановлювалась у зв'язку з покаранням за інші загальнокримінальні злочини (зокрема, контрреволюційні (державні), військові). Наприклад, стаття 54<sup>10</sup> Кримінального кодексу УСРР 1927 р. передбачала відповідальність за контрреволюційну пропаганду або агітацію. У другій її частині мовилося про контрреволюційну пропаганду й агітацію, здійснені під час масових заворушень або з використанням релігійних чи національних забобонів мас [7, 19]. Релігійний аспект виступав як кваліфікуюча обставина і в ст. 56<sup>21</sup>, яка передбачала покарання за пропаганду або агітацію, спрямовані на підбурювання до національної або релігійної ворожнечі чи розбрату [7, 21]. У ст. 67 Кримінального кодексу УСРР 1927 р. як обтяжуючі вину обставини розглядалися будь-які агітація й пропаганда із закликом до вчинення злочинів проти порядку управління, якщо вони були поєднані з використанням релігійних забобонів мас [7, 27].

Нарешті тодішній Кримінальний кодекс УСРР містив норми, на перший погляд, прямо не пов'язані з діяльністю релігійних організацій, однак регулюючі деякі суспільні відносини, обумовлені стосунками держави з різними віровизнаннями. Так, він не звільняв осіб від призову на дійсну військову службу під приводом релігійних переконань, а для осіб, звільнених від військової служби через релігійні переконання - за ухилення від призову до тилового ополчення [7, 57].

Таким чином не доводиться говорити про фактичне послаблення уваги з боку влади до протиправних дій релігійного характеру наприкінці 1920-их років, навпаки, проти них, як і проти багатьох інших видів злочинів, у цей період спрямовувалося вістря загальносоюзного і республіканського кримінального законодавства. Кримінально-правові норми, безпосередньо пов'язані з порушеннями правил про відокремлення церкви від держави, поступово ставали тими набоями, що мали бивати церкву і віру людини.

1. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року // Офіційний вісник України. – 2001. – № 21. – С.1-131.
2. Собрание узаконений и распоряжений Рабоче-Крестьянского правительства Украины. – Харьков, 1927. – №26-27. – Ч.1. – Ст.131. – С.425-426;
3. Кримінальний кодекс УСРР. Затверджений ВУЦВК 8 червня 1927 року // Там само. – Ст.132. – С.426-496.
4. Сухоплоєв І. Відокремлення церкви від держави: Збірник законоположень СРСР і УСРР,

*інструкції, об'язків і пояснень Наркомвнусправ УСРР / З передмовою В.А.Балицького. — Харків: Юридичне видавництво УСРР, 1929.*

5. Зильберштейн Н. *Нарушение правил об отделении церкви от государства // Уголовный Кодекс УССР и РСФСР. Сравнительный текст и комментарий / Под ред. М.Е.Шаргея, С.А.Пригова и Ю.П.Мазуренка. — Харьков: Юридическое издательство Наркомюста УССР, 1928.*
6. *Уголовный кодекс советских республик. Текст и практической комментарий / Под ред. С.Канарского. — Харьков: Госиздат Украины, 1928.*
7. *Кримінальний кодекс УРСР. Затверджений ЦВК УРСР 8 червня 1927 р. Офіційний текст із змінами і доповненнями на 1 листопада 1949 р., з постійними матеріалами і додатками. — К.: Політвидав, 1949.*

**Н.Д.Братко (Черкаси)**

## **ПРОЦЕС УТВОРЕННЯ АТОКЕФАЛЬНИХ ПАРАФІЙ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 1920-х рр.**

Пореволуційний період на території України характеризується бурхливим процесом національного відродження, який торкнувся і сфери релігійного життя. В цей час чіткого оформлення набуває рух, що ставить на меті українізацію церкви та її обрядів, що й було здійснено новоутвореною Українською Автокефальною Православною Церквою.

Діяльність Автокефальної Церкви викликає науковий інтерес багатьох науковців, які в своїх працях розглядають історію становлення, процес набуття власної ієрархії УАПЦ, політичну, культурну та духовну роль української церкви в період, що досліджується. Цю проблематику розробляли А. Зінченко, В. Пащенко, М. Рибачук, А. Денисенко, Л. Пилявель, О. Ігнатуша, І. Преловська. Досліджуючи історію автокефальної церкви на території сучасної Черкащини, не можна обійти увагою наукові розвідки С. Кривенка. В цих роботах побіжно розглядається і процес утворення парафій нової церкви, проте окремо він не виділяється. Тож, зупинимося детальніше саме на становленні автокефальних парафій.

Перші 3 автокефальні парафії були утворені в Києві ще в 1919 р., на початок 1920 р. в Києві вже існувало 5 парафій нової української церкви, вони почали організовуватися і за його межами [1, 31]. Зваживши на те, що парафії не могли вже залишатися "одинокими", тобто могли об'єднатися у спілку, або окрему українську церкву, ВПЦР склала Статут спілки українських парафій, який було зареєстровано радянською владою, таким чином Спілка здобула легальний статус.

В жовтні 1921 р. в Києві у Софійському соборі було проведено Всеукраїнський православний собор, на якому відбулося організаційне оформлення Української Автокефальної Церкви. Завершуючи Собор, В.Липківський сказав: "Звертаючись на прощання до вас, коли роз'їдетесь додому, пам'ятайте про те, що на нас лежить тепер великий святий обов'язок не тільки берегти, а й ширити. Ми мусимо про це пам'ятати і день і ніч. Кожен з нас повинен бути апостолом Церкви Української" [2, 109]. Священнослужителі нової церкви на чолі з митрополитом Липківським насправді стали своєрідним каталізатором поширення автокефалії на Україні, вони своїми проповідями, службами на українській мові залучали в лоно своєї церкви все більше вірних.

Після Собору УАПЦ активно відбувається утворення церковних структур, у першу чергу на території сучасних Вінницької, Дніпропетровської, Київської, Черкаської, Кіровоградської, Полтавської, Чернігівської, Харківської, Хмельницької областей [3, 19]. Велике значення в розвитку цього процесу мали подорожі Липківського по селах і містах України, що розпочалися вже через два тижні по закінченню Собору. З початку січня 1922 р. він відвідав Богуславщину, Звенигородщину, Уманщину, Гайсинщину, Липовеччину, Вінничину. Наслідуючи приклад митрополита та керуючись його настановою, єпископи також відвідували церковні парафії, проповідуючи ідеї нової народної церкви.

Про хід українізації церкви на місцях можна дізнатися з архівних матеріалів, зокрема описів історій парафій. Так наприклад, "Історія Ташлицької української

## ЗМІСТ

## МЕТОДОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

А.І.Кузьмінський. Сиситема освіти як можливий світоглядний синтез науки і релігії: сучасний український контекст .....	3
Єпископ Іоанн. Методологія дослідження історії Православної церкви .....	10
А.М.Колодний. Нинішній стан православ'я України як вияв його історії .....	13
В.О.Пауценко. Більшовицька держава і Православна церква: війна замість діалогу ...	16
В.В.Масненко. Православ'я в межах національної парадигми української історії .....	19

## ІСТОРІЯ ПРАВОСЛАВ'Я НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ

І.В.Папаяні. Язичництво Київської Русі і християнство: етнорелігійний дискурс .....	22
М.Новосад. В якому храмі хрестився св. князь Володимир? .....	23
К.В.Івангородський. Становище Православної церкви в південних старостах Київського воеводства в другій половині XVI – першій половині XVII ст. ....	27
А.Г.Морозов. Благодійна культурно-освітня діяльність українського православного духовенства і козацтва (XVI – перша половина XVIII ст.) .....	30
Ю.В.Колтюк. Місіонерська діяльність українського православного кліру серед російський старовірів (кінець XVIII - перша половина XIX ст.) .....	32
Н.О.Попова. Православна церква та процес українського націотворення в третій чверті XIX ст. ....	36
Т.В.Нагорна. Проблема чисельності послідовників церковної православної опозиції в українських губерніях XIX ст. (на прикладі духовного християнства) ...	38
І.А.Фареній. Православне духовенство в кооперативному русі початку XX ст. ....	40
Л.І.Шаповал. Православна церква в орбіті суспільно-політичної боротьби початку XX ст. на українських землях .....	42
О.В.Ткачук. Створення українських автокефальних православних парафій у м. Києві в 1919 р. ....	45
А.М.Киридон. Антирелігійна комісія 1920-х рр. в Україні .....	47
Л.Л.Бабенко. Ліквідаційні комісії в системі антирелігійної боротьби більшовицької держави на початку 1920-х рр. ....	50
Я.Б.Турчин. С.Шелухін про роль Української православної автокефальної церкви в державотворчих процесах .....	52
Г.В.Лаврик. Кримінальний кодекс УСРР 1927 р. про відповідальність за злочини у церковно-релігійній сфері .....	54
Н.Д.Братко. Процес утворення автокефальних парафій в першій половині 1920-х рр. ....	57
В.В.Шнира. Взаємовідносини УАПЦ і радянської влади в 1921 – 1930 рр. ....	59
І.І.Поїздник. Унійні акції 1920-40-х рр. як чинник міжконфесійних відносин .....	62
Л.М.Швець. Проблема забезпечення православних громад України будівельними матеріалами у середині 1950-х рр. ....	63
о.В.Зінько, о.М.Коваль, О.В.Огірко, В.Т.Андрушко. Церква і сучасне українське суспільство .....	65
О.В.Андрієнко. Православні цінності та українське суспільство: горизонти очікувань .....	69
О.П.Масюк. Роль патерналізму у розвитку православ'я у сучасній Україні .....	71
В.В.Афанасьєва. Православні цінності та парламентські вибори в Україні 1998 р. ...	73
В.В.Масненко, М.П.Сиволап. Огляд релігійно-конфесійних уподобань жителів Центральної України (за даними соціологічних опитувань 1999-2002 рр.) .....	75
С.О.Стасенко. Православ'я та культурні виклики епохи .....	79
О.О.Волинець. Об'єднання церков в Україні в контексті світових екуменічних ініціатив .....	81

## ІСТОРІОГРАФІЧНІ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВЧІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВОСЛАВ'Я

О.Б.Прокоп'юк. Проблеми дослідження системи управління Київської митрополії у 1721–1786 рр. у світлі історіографії, джерельної бази та методологічних засад .....	84
Н.В.Кукук. Православні церкви Чигиринщини у візитації 1726 р. ....	86
В.В.Ластовський. Ігумен М.Значко-Яворський: проблема оцінки в історіографії .....	88

<i>Н.І.Гуля.</i> Ідейно-релігійна роль М. Значко-Яворського в подіях Колівщини: історіографічний аспект .....	90
<i>С.О.Галдіна.</i> Старообрядництво Чернігівщини на сторінках часопису "Миссионерское Обозрение" (кінець ХІХ — початок ХХ ст.) .....	93
<i>Ю.А.Титаренко.</i> Особливий погляд В'ячеслава Заїкина на демократичний устрій Православної церкви за часів Петра Могили .....	95
<i>С.В.Корновенко.</i> Вивчення історії православ'я на сторінках "Українського Селянина" ....	97

**ІСТОРІЯ ПРАВОСЛАВНИХ ХРАМІВ, СВЯТИНЬ, ПОДВИЖНИКІВ**

<i>А.І.Темченко.</i> Соборна Свято-Миколаївська церква у Черкасах .....	100
<i>О.В.Гуля.</i> Витоки внутрішнього устаткування храму св. пр. Іллі у Суботіві .....	101
<i>А.І.Перепелиця.</i> З історії Хрестооздвиженської соборної церкви міста Чигирин (початок ХІХ — середина ХХ ст.) .....	104
<i>Л.О.Абашіна.</i> Медведівська православна церква Устинія Пресвятої Богородиці: минуле і сьогодення .....	107
<i>І.В.Чепурна.</i> Свято-Троїцька церква Мотронинського монастиря: історія відродження .....	108
<i>О.А.Пашковський.</i> Господарська, освітня та благодійницька діяльність Жаботинського Свято-Онуфріївського чоловічого монастиря .....	111
<i>О.П.Волощук.</i> Соборна церква Іоана Богослова в Луцьку (ХІІ-ХVІІІ ст.) — втрачена пам'ятка Волині .....	113
<i>О.В.Разиграєв.</i> Покровська церква міста Луцька в контексті міжконфесійних відносин в Україні ХV—ХVІІ ст. ....	116
<i>А.Н.Березкин.</i> Современные фотограмметрические методы в музейно-охранной практике и исследовании памятников церковной архитектуры .....	118
<i>О.В.Дьякова.</i> Озерянська ікона Божої Матері — православна святиня Харкова .....	120
<i>Т.В.Онїпко.</i> Раїна Вишневецька — фундаторка монастирів Полтавщини .....	122
<i>О.Г.Попов, О.П.Коваленко, В.Ф.Войно-Ясенецький</i> — вчений та архієпископ (Владика Лука) .....	124

**ПРАВОСЛАВНА ДУХОВНІСТЬ В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ**

<i>Ю.П.Присяжнюк.</i> Історико-ментальні чинники формування релігійного ідеалу українського селянства Наддніпрянської України в середині - другій половині ХІХ ст. ....	126
<i>В.Е.Лось.</i> Особливості релігійної обрядовості українських селян Правобережної України в контексті міжконфесійних відносин першої половини ХІХ ст. ....	128
<i>Л.Г.Кудрик.</i> Проблема духовного розвитку людини і народу у філософсько-педагогічній спадщині Івана Огієнка .....	130
<i>О.В.Огірко.</i> Східна духовність в контексті української ментальності .....	135
<i>Т.М.Курінна.</i> Благодійницька діяльність родини Симиренків у ХІХ — на початку ХХ ст. як християнська цінність .....	137
<i>К.І.Шовкалюк.</i> Вплив духовної музики на розвиток духовності людини .....	139
<i>А.В.Струнлін.</i> Обґрунтування української національної ідеї в працях діячів УАПЦ .....	141
<i>Г.М.Георгізов.</i> Вплив комуністичної доктрини на трансформацію релігійної свідомості українського селянства періоду НЕПу .....	143

**ОСВІТНІ ТА БОГОСЛОВСЬКІ АСПЕКТИ ПРАВОСЛАВ'Я**

<i>Л.В.Тищенко.</i> Православна освіта на Русі в Х — ХІІ ст. ....	145
<i>С.А.Кисіль.</i> Роль православного духовенства в розвитку освіти, культури України в нову добу історії .....	147
<i>О.О.Драч.</i> Православна церква і організація шкільної справи в Україні (друга половина ХІХ — початок ХХ ст.) .....	149
<i>І.М.Петренко.</i> Роль благодійництва у розвитку церковнопарафіяльних шкіл Полтави наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст. ....	151
<i>С.О.Тищенко.</i> Політика українських урядів в галузі релігійної освіти 1917-1920 рр. ....	153
<i>О.Н.Саган.</i> Православне богослов'я: суть і шляхи соціалізації .....	156
<i>О.В.Ніколенко.</i> Принцип фальсифікації та "заперечення" в апофатичному пізнанні .....	160
<i>О.О.Ніколенко.</i> Наукове дослідження молитви: перехрестя православ'я та сучасної медицини .....	163